

CERAMICĂ *TERRA SIGILLATA* DESCOPERITĂ LA CARSIVM (HÂRȘOVA, JUD. CONSTANȚA)

DE

ȘTEFAN HONCU*, COSTEL CHIRIAC**

Abstract

In this article the authors aim to present a few fragments of terra sigillata pottery that were discovered some years ago during the excavations at the Roman camp of Carsium. Thus, the following typological forms were identified: Conspectus 6.2.3, Dragendorff 36, Dragendorff 37 and a few fragments of plain terra sigillata.

Keywords: *Carsium, fort, Danubian limes, terra sigillata pottery.*

Situată pe malul drept al Dunării, în apropierea vadului de trecere de lângă gura veche de vărsare a Ialomiței în fluviu, așezarea civilă, ca și fortificațiile de aici, aflate pe impunătoarea faleză calcaroasă a Dunării, au beneficiat de atenția autorităților romane, civile și militare, încă din secolul I p.Chr.¹. Controlând astfel o importantă arteră rutieră, acest spațiu din dreapta Dunării de Jos a fost integrat încă de timpuriu în rețeaua de drumuri care asigura comunicarea atât pe *limes*, cât și în interiorul provinciei².

Importanța comercială a așezării este dovedită de numeroasele materiale arheologice descoperite aici (ceramică, sticlă, cărămizi șampilate, obiecte de metal și monede), între care se remarcă câteva fragmente ceramice din categoria *terra sigillata* provenite din zona occidentală a Imperiului Roman, care constituie obiectul notei în discuție³.

Fragmentele ceramice au fost găsite în cele două secțiuni arheologice denumite convențional S1 și S2, care se întretaie la mijlocul platoului calcaros pe care sunt situate, prin suprapunere, fortificațiile din perioadele romană, bizantină și otomană. Fragmentele ceramice provin din stratul de depuneri arheologice situat direct pe stânca de calcar, aparținând celei mai vechi faze de locuire a platoului „Cetății”, deși ele nu au fost descoperite în complexe arheologice bine definite⁴. Nivelul arheologic respectiv conține numeroase materiale datate în epoca romană timpurie, precum obiecte din sticlă, ceramică, țigle și cărămizi fragmentare, fragmente de metal și monede. Acest strat, situat la o adâncime de 1,80-2,00 m, a fost deranjat, în secolele III–IV p.Chr., de o acțiune de nivelare și reconstrucție, care a contribuit la distrugerea parțială sau totală a complexelor de locuire datate în epocile anterioare.

În cele ce urmează, vom prezenta fragmentele ceramice sub forma unui mic catalog de forme, în care s-a procedat la expunerea datelor tehnice, descriere sumară și indicarea unor referințe bibliografice.

---

* Univ. „Al. I. Cuza” din Iași – Facultatea de Istorie; stefanhoncu@yahoo.com. Această lucrare a fost finanțată din contractul Cercetători competitivi pe plan european în domeniul științelor umaniste și socio-economice. Rețea de cercetare multiregională (CCPE)–POSDRU/159/1.5/S/140863 proiect strategic „Programe doctorale și postdoctorale–suport pentru creșterea competitivității cercetării în domeniul Științelor umaniste și socio–economice”, cofinanțat din Fondul Social European, prin Programul Operațional Sectorial pentru Dezvoltarea Resurselor Umane 2007–2013.

** Institutul de Arheologie-Iași, chiriaccostel@yahoo.com.

¹ ARICESCU 1971: 351, NICOLAE 1995-1996: 101, CHIRIAC 1998: 223.

² NICOLAE, NICOLAE 2006: 280.

³ CHIRIAC 1998: 223.

⁴ CHIRIAC 1999: 67.

CATALOGUL FORMELOR CERAMICE⁵**I. Forma Dragendorff 15 (Conspectus 6.2.3)**

Platourile incluse în acest tip au buza verticală, rotunjită, corpul ușor arcuit spre interior terminându-se într-o bază inelară. Pasta din care sunt confecționate vasele este de culoare cărămizie-deschisă, fină, cu mica aurie în compoziție. Angoba are culoarea cărămizie, cu nuanțe de galben deschis, fiind aplicată atât la exterior, cât și la interiorul vaselor. Pe ambele suprafețe, pereții vasului sunt marcați de linii fin incizate.

Analogii: Moesia Inferior: KABAKČIEVA 1996: 120-121, Fig. 3/3.

Datare: Datare: ultimul sfert al secolului I – primele două decenii ale secolului II p.Chr.

L.d.: Hârșova „Cetate” 1995, S1, C9, -1,80, în stratul de depuneri direct pe roca de calcar. Dimensiuni: Dg.=20 cm, Hp.=2,2 cm. (Pl. II/1a, 1b și 1c). Descriere: Pastă de culoare cărămizie deschisă (2.SYR/7.8 orange), fină, cu mica aurie în compoziție. Angobă de culoare cărămizie (2.SYR/5.8 bright brown) și galbenă deschisă (10YR/7.8 yellow orange), atât în exterior, cât și în interior, ce conferă vasului un luciu metalic. Buza este verticală, iar pereții sunt arcuiți spre interior. Pe ambele suprafețe pereții vasului sunt marcați de linii fin incizate. Produs sud galic, în atelierile de la La Graufesenque. Bibliografie: CHIRIAC 1999: 79-80, Pl. IV/4. Datare: ultimul sfert al secolului I p.Chr.

II. Dragendorff 36

Bolurile de tip Dragendorff 36=Conspectus 39.1 (nr. 92–93, pl. XXII) au buza orizontală, evazată, decorată cu două frunzulițe lanceolate, extremitatea superioară a buzei fiind îndreptată în jos, pereții vasului sunt arcuiți, iar baza inelară. Pasta este fină, dură, de culoare brun-cărămizie, iar slipul, de foarte bună calitate și având un aspect metalic, este de aceeași nuanță cu pasta. Aceste boluri sunt decorate în tehnica barbotinei, decorul fiind plasat pe suprafața superioară a buzei și redând motivul frunzelor lanceolate. Castroanele/bolurile înscrise în această formă sunt produse în ateliere ceramice occidentale, atât în centrele aretine, cât și în cele de pe teritoriul Galliei. Exemplarul în discuție este produs în *officinele* de la La Graufesenque. Forma este specifică secolelor II–III-lea p.Chr.

Analogii: BAUMANN 2008: 220, cat. nr. 7, Pl. 1/7, NUȚU, PARASCHIV 2009, 180, cat. nr. 2, Pl. II/2. Pentru răspândirea lor în Dacia, vezi: RUSU-BOLINDEȚ 2007: 159–160.

L.d.: Hârșova „Cetate” 1995, S1, C12, -1,65 m. Dimensiuni: Dg.=20, 4 cm, Hp.=1 cm. (Pl. II/2a, 2b, 2c). Descriere: Pasta este de culoare cărămizie (2.SYR/6.8 orange), fină, având calcar în compoziție. Slip metalic are culoare brun-roșcată (2.SYR/5.8 bright brown). Buza este decorată cu două frunzulițe lanceolate. Bibliografie: inedit. Datare: prima jumătate a secolului II p.Chr.

III. Dragendorff 37

Este cea mai răspândită formă a *sigillatelor* gallice în zona Dunării de Jos, alături de formele Dragendorff 35/36. Acest gen de boluri a fost produs în atelierile din întreaga provincie Gallia. Vasele au dimensiuni medii, buza verticală, ușor îngroșată, delimitată de corpul vasului, la exterior, printr-o șanțuire incizată, pereții arcuiți și baza inelară, înaltă. Ele sunt decorate cu motive vegetale, zoomorfe, antropomorfe, scene de inspirație apotropaică sau mitologică. Bolurile Dragendorff 37 sunt extrem de răspândite în așezările romane de pe *limes*⁶ și din interiorul provinciei Moesia Inferior. Forma este specifică secolelor II–III p.Chr.

Analogii: OPAIȚ 1980: 336, Pl. XI/1-2a, b, Pl. XII/1, MUȘEȚEANU, ELEFTERESCU 1990: 237, fig. 1/3; BAUMANN 2008: 223, cat. nr. 31, Pl. 4/31, cat. nr. 33, Pl. 5/33, NUȚU, PARASCHIV, 2009, 180, cat. nr. 3, Pl. II/3, NUȚU, COSTEA 2010: 155–156, Fig. 4, nr. 19-21, MOCANU 2014: 65–66, Pl. 16/111.

L.d.: Hârșova „Cetate” 1995, *passim*. Dimensiuni: Hp.=2, 5 cm. (Pl. II/3). Descriere: Pastă este de culoare cărămizie (2.5 YR/6.8 orange), fină, având calcar în compoziție. Slipul metalic are culoare brun-roșcată (2.5 YR/5.8 bright brown). Se păstrează decorul vegetal. Bibliografie: inedit. Datare: perioada flavică –

⁵ În cadrul catalogului au fost folosite următoarele abrevieri: C.=carou, Dg.=diametrul gurii, Db.=diametrul bazei, Hp.=înălțimea păstrată, L.d.=locul descoperirii, S.=secțiune.

⁶ O analiza a vaselor *terra sigillata* descoperite pe *limes*-ul danubian (nordul Bulgariei) vezi la DIMITROVA-MILČEVA 2000, fără a discuta, însă, și descoperirile din Dobrogea. Pentru descoperirile din această regiune vezi: MUȘEȚEANU, ELEFTERESCU 1990, BAUMANN 2008.

primele două decenii ale secolului II p. Chr.

L.d.: Hârșova „Cetate” 1995, S2, C10, -1,25 m. Descriere: Db.=4,5 cm, Hp.=2,8 cm. (Pl. II/4a, 4c și 4b). Descriere: Pastă este de culoare cărămizie (2.5 YR/6.8 orange), cu mica argintie și calcar în compoziție. Suprafața vasului este acoperită cu un firnis roșu-brun, cu aspect metalic (2.5 YR/5.8 bright brown). Nu prezintă decor sau mărci, cu excepția a trei linii incizate deasupra bazei, la exterior. Baza bolului este inelară și profilată unghiular. Produs sud-galic. Bibliografie: CHIRIAC 1999: 80, Pl. IV/5. Date: perioada flavică – primele două decenii ale secolului II p. Chr.

* * *

În spațiul vest-pontic, ceramica *terra sigillata* pătrunde pe calea importurilor, urmând traseele comerciale obișnuite pentru epoca respectivă. *Sigillatele* occidentale (gallice) sunt întâlnite, cu precădere, în siturile arheologice de pe linia Dunării⁷, iar în cele de pe litoral și din interiorul provinciei⁸ prezența acestui tip de ceramică este sporadică.

Prin prezentarea celor câteva fragmente de *terra sigillata* am dorit să introducem în circuitul științific câteva dintre descoperirile ceramice de la Carsium. Deși nu sunt numeroase, putem sesiza diversitatea acestora, atât în ceea ce privește forma lor, cât și decorul. Astfel, semnalăm prezența ceramicii *terra sigillata* lisă (vezi Pl. II/5, 6), care, din păcate, din cauza stării fragmentare, nu a putut fi identificată tipologic, precum și a sigillatelor decorate în tehnica barbotinei. Un loc aparte în cadrul descoperirilor îl reprezintă fragmentul de *terra sigillata* marmorată, cunoscut în literatura de specialitate⁹, dar atestat pentru prima dată pe teritoriul dobrogean. Prezența ceramicii de lux în castrul militar de la Carsium nu trebuie să ne surprindă, astfel de artefacte fiind frecvente în cadrul descoperirilor de pe *limes*-ul danubian¹⁰, ele pătrunzând în zona Dunării de Jos în număr mare, odată cu armata romană¹¹. Descoperiri similare au fost făcute, deasemenea, și în așezarea daco-romană din punctul Hârșova – „La Moară”¹², precum și în necropola tumulară romană timpurie din aceeași localitate¹³.

BIBLIOGRAFIE

- ARICESCU 1971 Aricescu, A., *Noi date despre cetatea de la Hârșova*, in: Pontica, IV, 351-370.
- BAUMANN 2008 Baumann, V. H., *Ceramica terra sigillata de la Noviodunum*, in: Peuce, S.N., 6, 207-250.
- CHIRIAC 1999 Chiriac, C., *Vase de sticlă de epocă romană descoperite la Carsium (II)*, in: ArhMold, 22, 67-83.
- CHIRIAC 1998 Chiriac, C., *Vase de sticlă de epocă romană descoperite la Carsium (I)*, in: ArhMold, 21, 223-226.
- DIMITROVA-MILČEVA 2000 Dimitrova-Milčeva, A., *Terra Sigillata und Dunnnwandige Keramik aus Moesia Inferior (NordBulgarien)*, Sofia.
- CONSPECTUS 1990 *Conspectus formarum terrae sigillatae Italico mondo confectae, Materialien zur Römisch-Germanischen Keramik 10*, Ettliger, E., Kenrick, P. M., Roth-Rubi, K., Zabelhicky-Scheffenegger, S. (eds.), Bonn.
- KABAKČIEVA 1996 Kabakčieva, G., *Dei marmorierte Keramik in Moesien und Thrakien in römischer Zeit*, in: RCRF Acta, 33, 119-125.
- MOCANU 2014 Mocanu, M., *Fine Ware*, in: Nuțu, G., Stanc, S., Paraschiv, D. (eds.), with contributions from Mocanu, M., Luca, M., Honcu, Ș., Iacob, M., *Niculitel – A Roman Rural Settlement in Noarth-East Moesia Inferior. Archaeological & Archaeozoological Research*, Kaiserslautern und Mehlingen, 65-81, Pl. 233-240.

⁷ CHIRIAC 1999: 80.

⁸ MOCANU 2014: 79.

⁹ CHIRIAC 1999: 79-80, Pl. IV.4.

¹⁰ NUȚU, PARASCHIV 2009: 185-186.

¹¹ CHIRIAC 1999: 80.

¹² BOUNEGRU, HAȘOTTI, MURAT 1989: 293, Cat. nr. 53, Fig. 10/9.

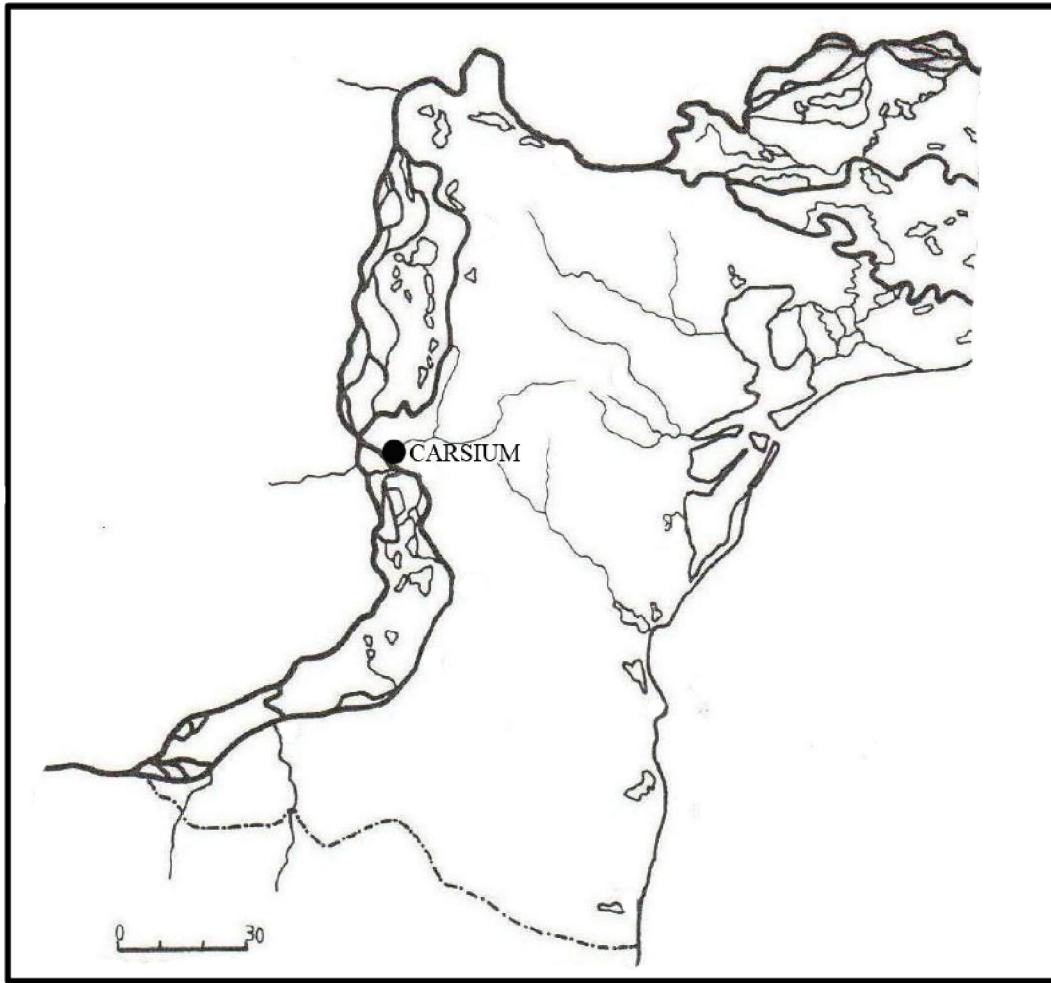
¹³ CHIRIAC 1999: 80.

Munsell soil color chart, 1974.

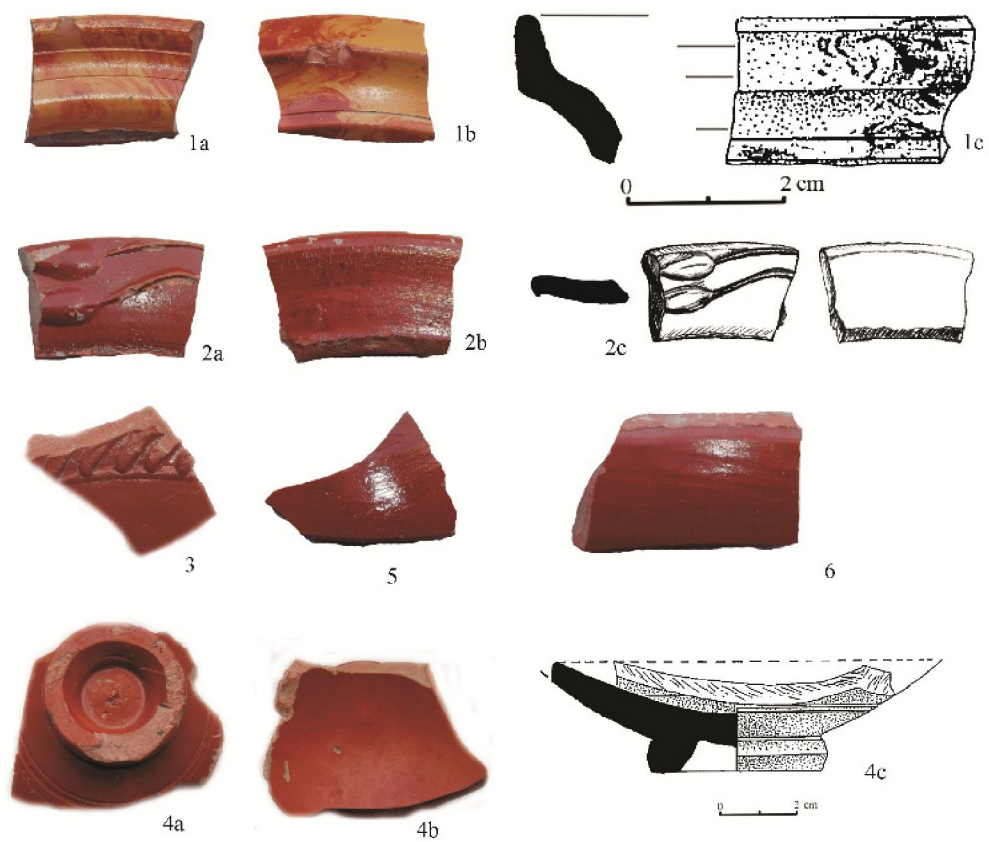
- MUȘEȚEANU, ELEFTERESCU 1990 Mușețeanu, C., Elefterescu, D., *Céramique sigillée à Durostorum*, in: *Dacia, N. S.*, XXXIV, 235–244.
- NICOLAE, NICOLAE 2006 Nicolae, C., Nicolae, V., *Vadul Dunării de la Hârșova și rolul său în epoca romană și romano-bizantină*, in: *Pontica*, XXXIX, 279-293.
- NICOLAE 1995-1996 Nicolae, C., *Descoperiri de epocă romană și bizantină la Carsium*, in: *Pontica*, XXVIII-XXIX, 135-160.
- NUȚU, PARASCHIV 2009 Nuțu, G., Paraschiv, D., *Descoperiri romane în nivelurile medievale de la Beroe*, in *Pontica*, XLII, 177-192.
- NUȚU, COSTEA 2010 Nuțu, G., Costea, G., *Ceramica fină descoperită la Aegyssus*, in: *Peuce, N.S.*, 8, 147-162.
- OPAIȚ 1980 Opaiț, A., *Considerații preliminare asupra ceramicii timpurii de la Troesmis*, in: *Peuce*, 8, 291-327.

LIST OF ILLUSTRATIONS

- PI I. Geographical map of Roman Dobruja with localization of Carsium.
- PI II. 1-6. Fragments of *terra sigillata* ceramics discovered at Carsium.

Pl. I. Harta Dobrogei romane cu localizarea castrului Carsium.

Pl. II. 1-6. Fragmente ceramice *terra sigillata* descoperite la Carsium.